

Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimleri**Nedime Süslü¹, Erdoğan Keskin², Cumali Tunç³, Begüm Erdoğan⁴**

DOI 10.5281/zenodo.7945005

Özet

Bu araştırmanın amacı ortaöğretim kademesindeki öğrencilerin saldırganlık eğilimlerini bazı değişkenler açısından incelemektir. Betimsel tarama modelinde yürütülen araştırmanın örneklemini Ankara'nın Çankaya İlçesinde bulunan ve devlet liselerinde öğrenim gören 5 farklı lisedeki 373 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen ve Can (2002) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) ile öğrencilerin demografik bilgilerini belirlemek üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma verileri 2022 yılının Ekim-Kasım aylarında 4 haftalık süreyle araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Veriler istatistik paket programı ile çözümlenmiş ve sonuçlar raporlaştırılmıştır. Araştırma bulgularından ulaşılan sonuçlara göre lise öğrencilerinin toplam saldırganlık puanlarının orta seviyede olduğu saptanmıştır. Değişkenler açısından elde edilen bulgularda erkek öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin anne babalarının öğrenim durumları, çalışma durumları, birliktelik durumları gibi ailesel özellikleri açısından yapılan karşılaştırmalarda saldırganlık eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öğrencilerin aldıkları disiplin cezası değişkenine göre ise lise öğrenimi boyunca 1-2 kez disiplin cezası alan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan diğer sonuçlar ilgili literatür çalışmalarıyla desteklenerek tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: saldırganlık eğilimi, lise öğrencileri, ortaöğretim**Abstract**

The aim of this research is to examine the aggression tendencies of secondary school students in terms of some variables. The sample of the research carried out in the descriptive survey model consists of 373 students from 5 different high schools in Ankara's Çankaya District and studying at public high schools. The Buss-Perry Aggression Scale (BPSS), which was developed by Buss and Perry (1992) and whose validity and reliability studies were conducted by Can (2002), and Demographic Information Form developed by the researchers to determine the demographic information of the students were used as data collection tools in the research. Research data were collected by researchers for 4 weeks in October-November 2022. The data were analyzed with the statistical package program and the results were reported. According to the results obtained from the research findings, it was determined that the total aggression scores of high school students were at a moderate level. In the findings obtained in terms of variables, it was determined that the aggression tendencies of male students were higher than that of female students. No statistically significant difference was found between aggression

¹ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, nedimesuslu@gmail.com, 0000-0002-1952-7238

² Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, erdoganardakeskin@gmail.com, 0000-0001-7593-1596

³ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, cumaliberke921@gmail.com, 0009-0001-3014-8722

⁴ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, berdogan89@hotmail.com, 0009-0003-7386-9188

tendencies in comparisons made in terms of familial characteristics such as educational status, working status, and cohabitation status of the parents of the students. According to the variable of disciplinary punishment received by the students, it was determined that the aggression tendencies of the students who received disciplinary punishment 1-2 times during their high school education were higher. Other conclusions reached were supported by related literature studies, discussed and suggestions were made.

Keywords: aggression tendency, high school students, secondary education

Giriş

İnsan yaşamının hemen hemen her döneminde görülebilen saldırganlık davranışı özellikle gençlerde ve ergenlik döneminde daha fazla ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Ergenlik döneminin başlıca özelliklerden olan bağımsız olma isteği, kurallara ve otoriteye başkaldırı, serüven arayışı, kimlik karmaşası gibi özellikler bu dönemi daha da zorlaştırmaktadır. Bir diğer taraftan fizyolojik, ruhsal ve sosyal anlamda da büyük değişim yaşayan ergenler için bu dönem oldukça zorlu geçmektedir. Literatürde saldırganlığa ilişkin tek bir tanım bulunmamakla birlikte özellikle davranışçı öğrenme yaklaşımlarını benimseyen bilim insanları bir başkasını inciten tüm davranışları “saldırganlık” olarak kabul etmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2012, s. 413). Kavramla ilgili ilk tanımlamalardan birini yapan Mustonen ve Pulkinen (1993), “canlı ya da cansız bir nesnede fiziksel ya da psikolojik anlamda hasar bırakan eylemlerin tamamını” saldırganlık olarak tanımlarken Freud (2012) “kişinin kendisine karşı yıkıcı olan davranışlarını çevresine yöneltmesi” olarak açıklamaktadır. Allen ve Anderson (2017) “bireyin hoşuna gitmeyen bir isim ya da lakapla çağrılması gibi küçük eylemlerden tutun da bir başkasını itme, vurma, çarpma, tokat atma ve tekmeleme gibi daha ciddi eylemler başta olmak üzere yıkıcı ve adli sonuçlar doğurabilecek (bıçaklama, silahla yaralama vb.) eylemlerin tamamını” saldırganlık olarak tanımlamaktadır. Sonuç olarak tüm tanımlamalar ve açıklamalar göstermektedir ki saldırganlık, hangi nedenle ve nasıl yapılmış olursa toplum tarafından kabul görmeyen, kişiye ve çevresine önemli ölçüde zarar veren bir davranıştır.

Saldırganlığın Nedenlerine Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Uzun yıllardır psikiyatri, nöroloji, psikoloji ve sosyal psikoloji başta olmak üzere pek çok bilim dalı saldırganlık davranışlarını incelemiş ve saldırganlığın nedenlerine ilişkin farklı kuram ve görüşler ortaya koymuştur. Bazı kuramcılara göre saldırganlık insan doğasının bir parçasıdır ve içgüdüsel bir davranıştır. Bazılarına göre sonradan kazanılmakta ve yaşantılar yoluyla öğrenilmekte iken kimilerine göre de bireyin biyolojik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Literatürde saldırganlığın sebeplerine yönelik temel kuram ve görüşler aşağıda kısaca ele alınmış ve konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Psikoanalitik Yaklaşım

Saldırganlığa ilişkin en eski ve bilinen görüş Freud’un içgüdü kuramıdır. Freud’a göre (2012) insanlar doğuştan saldırganlık dürtüsü taşırlar ve bu evrensel bir olgudur. Yani saldırganlık engellenmiş libidonun bir sonucu olarak ortaya çıkar. Hatta saldırganlık zamanla birikir ve belirli bir aşamadan sonra dışarı atılması gereken biyolojik ve içgüdüsel bir dürtü halini alır. Bu dürtü zamanla bir başkasına yönelir ve fiziksel ya da sözel taciz yoluyla dışarı atılabilir. Bazen de kişinin kendine zarar verme ya da kendisini cezalandırma davranışı olarak da ortaya çıkabilir. Fromm (2016) ise kişilerin özellikle engellenme durumlarında saldırgan davranışlar gösterebileceğini savunur. Fromm’a göre tüm canlılar yaşamını devam ettirebilmek için

saldırgan davranışlar gösterebilirler ve bu davranış tamamen canlının kendisini korumasına yöneliktir. Çünkü Fromm tüm canlıların kendisine yönelik bir tehlike durumunda dürtüsel olarak tehlikeden korunma amacıyla saldırganlık yapabileceğini düşünmektedir.

Sosyal Öğrenme Yaklaşımı

Psikoanalitik kuramcılar aksine sosyal öğrenme kuramcıları saldırganlığın doğuştan gelmediğini ve çevreyle olan etkileşimler sonucu ortaya çıktığını savunurlar. 1960'lı yıllarda Albert Bandura tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramı, saldırgan davranışların bireyin öğrenme yaşantıları yoluyla kazanıldığını savunur. Bandura'ya göre gözlem yaparak öğrenmek bireyin etrafında olup bitenleri basit düzeyde taklit etmek değil, olayları ya da durumları bilişsel işleme yoluyla yorumlamaktır. Bir başka deyişle gözlem yaparak ve taklit ederek öğrenmek tamamen farklı kavramlar olup birbirinin yerine kullanılmazlar (Senemoğlu, 2015, s. 224). Sosyal öğrenme yaklaşımına göre "öğrenme yaşantıları" kişiliğin gelişiminde en önemli faktördür ve bireyin çevresiyle olan etkileşimi sonucu gerçekleşir. Dolayısıyla insanlar saldırganlık içgüdüleriyle doğmazlar. Aslında insanlar kime ne zaman saldırıda bulunacaklarını sosyalleşirken öğrenirler. Bandura ayrıca medya araçlarının çocuklarda saldırganlığa yönelik tutum ve davranışların artmasında bir hayli etkili olduğunu belirtmektedir.

Biyolojik Yaklaşım

Biyolojik yaklaşımda saldırganlık davranışları merkezi sinir sistemi tarafından ya da hormonal bozukluklardan kaynaklanmaktadır. Bilhassa erkeklik hormonunun (androjen) fazla salgılanması durumunda saldırganlık davranışlarının daha yüksek oranda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Zira androjen hormonu insanlarda kas büyümesi ve fiziksel gelişimi de etkilemektedir ve dolaylı olarak saldırganlığı tetiklemektedir. Bir başka görüş ise genetik dizilimin saldırganlığa yol açtığı yönündedir. Şöyle ki; insanlarda 23 çift kromozom vardır ve bunun bir çifti cinsiyetimizi belirler. Kadınlarda "XX", erkeklerde "XY" şeklinde dizilimi olan kromozomlardan "Y" kromozomu erkekliği belirler. Ancak bazı erkeklerdeki kromozomlar "XYY" şeklinde dizilmiştir (Bushman ve Bartholow, 2010). Dolayısıyla kimi bilim insanları bu farklı dizilim şeklinin erkeklerde saldırganlığı güçlendirdiğini ileri sürmektedir. Konrad Lorenz tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen etolojik yaklaşım da biyolojik temelli yaklaşımlardan biri olarak kabul edilir. Ancak etolojik kuramda, insanlardaki saldırganlık davranışlarının içgüdüsel temellerini hayvan davranışlarıyla karşılaştırarak açıklamıştır (Hogg ve Vaughan 2007). Lorenz "Saldırganlık Üzerine" (2002) isimli eserinde bunu şu ifadelerle aktarmaktadır: "Hiçbir zaman birbirlerine saldıran iki farklı türün balıklarını görmedim, her ikisi de doğası gereği çok saldırgan olsa da!" (s.8). Etolojik kuramdaki temel bakış açısı saldırganlığın canlıların kendi türlerine özgü bir biçimde ortaya çıktığı yönündedir. Yani her canlının saldırganlık davranışı gösterme biçimi farklı olabilir.

Engellenme Yaklaşımı

Engellenme saldırganlık yaklaşımında birey amacına ulaşmak üzere harekete geçtiğinde herhangi bir engellenme durumuyla karşılaşarsa saldırganlık dürtüsü açığa çıkar. Dolayısıyla dışsal bir etkiden kaynaklanır. Kurama göre engellenme keyfi olarak yapılmışsa bireydeki saldırgan davranışlar artarken karşılık göreceğini hissederse daha az saldırganlık davranışı gösterirler (Aronson, Wilson ve Akert, 2012, s. 693). Engellenme saldırganlık yaklaşımı literatürde "hayal kırıklığı kuramı" olarak da bilinir (Gerrig ve Zimbardo, 2013, s. 538). Kişinin yaşadığı hayal kırıklığı duygusu saldırgan davranışları gösterme ihtimalini artırmaktadır.

Saldırganlığın Türleri

Literatürde saldırganlığın türlerine ilişkin çeşitli sınıflamalar bulunmaktadır. Sıklıkla kullanılan “fiziksel saldırganlık” kişinin bir başkasına kasıtlı olarak zarar verme eylemlerini ifade eder. Bunlardan en çok bilinenleri tokat atma, vurma, itme, çarpma, tekme atma gibi şiddet içeren davranış türleridir. “Sözel saldırganlık” türü bireyin bir başkasıyla alay etme, lakap takma, küfretme ya da aşağılama gibi sözel ifadeleri içerir ve genellikle fiziksel saldırganlığa zemin hazırlayan sözel ifadelerdir. “İlişkisel Saldırganlık” türünde ise bireyin karşısındaki insanın sosyal yaşamına zarar verme ve kişiyi dışlamaya yönelik eylemler söz konusudur. Dedikodu yapma, iftira atma, mahcup etme gibi davranışlar en sık karşılaşılan ilişkisel saldırganlık davranışlarından (Zhang, Tian, Cao, Zhang ve Rodkin, 2016, s. 113; Taylor ve Jose, 2014, s. 651; Berk, 2013, s. 385-386). Kimi araştırmacılar saldırganlığı “doğrudan” ve “dolaylı” olmak üzere iki farklı kategoride ele alırken (García-Sancho, Salguero ve Fernández-Berrocal, 2016, s. 143; Ramirez, 2010, s. 265); kimileri de “tepkisel” ve “amaç yönelimli” saldırganlık olmak üzere sınıflamışlardır (Bobadilla, Wampler ve Taylor, 2016, s. 458).

Buss (1961) saldırganlığı üç farklı boyut olarak sınıflamıştır. İlk boyut fiziksel-sözel saldırganlık olup bunlardan vurma, itme, ısırma, baskı yapma vb. davranışlar fiziksel saldırganlık; kişileri kırmak ve üzme amacıyla sarf edilen ve genellikle hakaret, kaba söz, küfür vb. sözlü ifadeler de sözel saldırganlık olarak sınıflandırılmıştır. Bir diğer boyut aktif ya da pasif saldırganlıktır. Aktif saldırganlık amaca yönelik olarak gerçekleştirilmekte ve kişinin bir başka kişiyi bile isteye canını yakma amaçlamaktadır. Pasif saldırganlıkta ise durum tam tersidir ve onun amacını gerçekleştirmesine engel olma durumu söz konusudur. Üçüncü boyutta saldırganlık doğrudan ya da dolaylı saldırganlık olarak iki kısımda ele alınır. Doğrudan saldırganlıkta bireyin karşısındakini öfkelenmeye yönelik uyarıların ilgili kişiye ya da nesneye yöneltilmesi söz konusu iken, dolaylı saldırganlıkta farklı ve karmaşık yollarla uyarıların gönderilmesi söz konusudur.

Son yıllarda özellikle lise öğrencilerinde artan şiddet ve saldırganlık davranışları okulların güvenli ortam olma misyonunu zedelemiş ve öğrenciler arasında görülen saldırgan davranışlar eğitim sistemi içinde önemli bir sorun olmaya başlamıştır. Oysa aileden sonra en önemli sosyalleşme ortamı olan okullar, öğrencilerdeki saldırgan davranışların önceden belirlenerek azaltılmasına ve önlemler alınmasına yönelik erken müdahale yapılabilecek en elverişli ortamlardır (Eroğlu, 2009, s. 2). Yapılan araştırmalar da eğitim kurumlarında şiddet, saldırganlık ve akran zorbalığı gibi olumsuz davranışların gün geçtikçe arttığına işaret etmektedir. Türkiye’de saldırganlığa ilişkin farklı konu ve değişkenleri inceleyen çalışmalardan bazılarının öğrencilerin saldırganlık düzeylerini tespit etmeye, bazılarının saldırganlığa etki eden çeşitli faktörleri belirlemeye yönelik olduğu görülmektedir (Kılınç, 2020; Akıl, 2018; Eren, 2018, Karakulak, 2018; İnan, 2017; Yalçın, 2015; Nair, 2014; Aksu, 2013; Ekiner, 2012; Kılınç, 2012; Avcı, 2010; Eroğlu 2009; Kurtoğlu, 2009). Söz konusu araştırmalardaki benzer sonuçlar arasında lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, ailesel özellikler gibi pek çok faktöre göre değiştiği ve öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Yurtdışında yapılan araştırmalarda da yine benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Spieker ve arkadaşları (2011), Hale, Valk, Engels ve Meeus (2005) Venter ve Poggenpoel (2006) ve Bowen (2005) öğrencilerin sosyal durumları, cinsiyet özellikleri ve aile faktörlerine bağlı olarak saldırganlık davranışlarının yaşamının sonraki yıllarındaki eğilimini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırmada, ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri hangi düzeydedir?

2. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri çeşitli değişkenler açısından (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ebeveynlerinin birliktelik, çalışma durumları ve öğrenim düzeyleri) farklılık göstermekte midir?
3. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri öğrencilerin disiplin cezası alma durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modellerinde geçmişte var olan bir durumu ortaya koymak ya da mevcut durumu olduğu şekliyle betimlemek amaçlanır (Karasar, 2014, s. 79). Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Ankara'nın Çankaya ilçe merkezinde bulunan ortaöğretim kurumlarındaki öğrenciler oluşturmaktadır. İlçe merkezindeki 65 farklı lisedeki (tüm lise türleri ve sınıf seviyeleri) toplam öğrenci sayısı 29.930'dur (TC, MEB, İstatistik Yıllığı, 2022). Evrende bulunan tüm öğrencilere ulaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla evreni bilinen örneklem formülü kullanılarak ulaşılması gereken öğrenci sayısı hesaplanmış (%95 güven düzeyi ve $\alpha=0.05$) ve 347 kişiden oluşan bir örneklemin evreni temsil edeceği görülmüştür. Araştırmamız kapsamında beş farklı liseden 420 öğrenciden veri toplanmıştır. Ancak ölçeği yönergeye uygun doldurmayan ya da eksik/yanlış dolduran 47 öğrencinin formu değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak 373 öğrenci değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmamızın çalışma grubu tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Çalışma grubunu oluşturan liselerin isimleri gizlilik açısından harf kodları ile isimlendirilmiş ve katılımcılara yönelik tanıtıcı bilgiler Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubuna ait tanıtıcı veriler

	Değişkenler	n	%
Liseler	A Lisesi	41	11
	B Lisesi	121	32.4
	C Lisesi	46	12.3
	D Lisesi	91	24.4
	E Lisesi	74	19.8
	Toplam	373	100
Cinsiyet	Kız	213	57.1
	Erkek	160	42.9
	Toplam	373	100
Yaş	14 Yaş	52	13.9
	15 Yaş	64	17.2
	16 Yaş	86	23.1
	17 Yaş	116	31.1
	18 Yaş	55	14.7
	Toplam	373	100
Sınıf	9. Sınıf	95	25.5
	10. Sınıf	96	25.7
	11. Sınıf	99	26.5
	12. Sınıf	83	22.3
	Toplam	373	100

Araştırmada veri toplama aracı olarak Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen ve Can (2002) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan "Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)" ve

öğrencilerin demografik bilgilerini belirlemek üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen “Demografik Bilgi Formu” kullanılmıştır. Demografik Bilgi Formu, öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf seviyesi, disiplin cezası alma durumu, ebeveynlerinin öğrenim düzeyi, birliktelik ve çalışma durumlarını belirmeliye yönelik toplam 10 sorudan oluşmaktadır.

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeğinde saldırganlığa ilişkin 29 ifade bulunmaktadır. Beşli likert türünde hazırlanan ölçekte “fiziksel saldırganlık”, “sözel saldırganlık”, “düşmanlık” ve “öfke” olmak üzere dört alt boyut bulunmaktadır. “Fiziksel saldırganlık” boyutu bireyin çevresine ya da başkalarına zarar verme eğilimlerini ölçmeye yönelik 9 ifade; “sözel saldırganlık” boyutu başkalarını sözlü ifadelerle incitmeye yönelik 5 ifade; “öfke” boyutu saldırganlıkta duygusal eğilimleri ölçmeye yönelik 7 ifade ve “düşmanlık” boyutu bilişsel saldırganlık eğilimini ölçmeye yönelik 8 ifade ile ölçülmektedir. Ölçekte bulunan ifadeler “kesinlikle katılmıyorum=1 puan” ile “tamamen katılıyorum=5 puan” arasında derecelendirilmiştir. Katılımcıların ölçekten alacağı en yüksek saldırganlık eğilimi 145 puan, en düşüğü ise 29 puan olarak hesaplanmıştır. Saldırganlık eğilimi ölçeğinden alınan puanlarda “58 ve aşağısı düşük”, “59 ve 110 arası normal”, “111 ve üzeri yüksek” saldırganlık seviyesi olarak belirlenmiştir (Can, 2002). Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı $\alpha=.85$ 'tir. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik katsayıları ve ortalama değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. BPSÖ alt boyutları, güvenilirlik katsayısı ve ortalama değerleri

Alt Boyutlar	Maddeler	Madde Sayısı	α	ss
Fiziksel Saldırganlık	13,8,2,11,25,16,29,22,5	9	.78	21.53
Öfke	19,28,1,18,9,23,12	7	.76	20.11
Düşmanlık	20,23,3,7,26,9,15,17	8	.71	23.50
Sözel Saldırganlık	27,6,21,14,4	5	.48	14.83
Toplam		29	.85	81.35

Kaynak: Can (2002).

Araştırma verileri 2022-2023 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Ekim-Kasım ayları arasında araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Örneklem kapsamındaki okullarda ölçeğin uygulama süreci gerçekleştirilmeden önce okul yöneticileriyle ön görüşme yapılarak araştırmaya ve ölçeğe ilişkin bilgi verilmiştir. Uygulama öncesinde öğrencilere araştırmanın amacı, önemi ve verilerin gizliliğine ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Sonuç olarak uygulama izni alınan beş liseden toplam 420 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Verilerin toplanmasından sonra yapılan incelemede yönergeye uygun doldurulmayan ölçekler elenmiş ve 373 adet ölçek analiz edilmek üzere hazır hale getirilmiştir.

Araştırma verileri SPSS 22 (Statistical packages for Social Sciences 22) paket programı ile analiz edilmiştir. Veri girişleri yapıldıktan sonra katılımcı öğrencilerin saldırganlık eğilimi toplam puanları ve ortalamaları hesaplanmıştır. Araştırmada değişkenlerin normallik testleri ve homojenlik varsayımlarını hesaplamak için Komogorov Smirnov (K-S) testi kullanılmıştır. Bu testten elde edilen anlamlılık (p) değerine bağlı olarak parametrik veya nonparametrik testlerden hangisinin kullanılacağına karar verilir. Kolmogorov-Smirnov testi, eldeki veri setinin belirli bir dağılıma uygun olup olmadığına bakılması amacıyla kullanılır (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2011, s. 211). Araştırmanın bağımsız değişkenleri arasındaki karşılaştırmalarda normal dağılım gösteren değişkenler için bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi, normal dağılım göstermeyen değişkenler için Kruskal Wallis-H Testi ve

Man Witney U Testi kullanılmıştır. Verilerin güvenilirliğini ölçmek için cronbach alfa katsayısı kullanılmış ve istatistiksel karşılaştırmalarda ($p<.05$) değeri anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Tablo 3. Öğrencilerin saldırganlık eğilimi puanları

	Fiziksel	Öfke	Düşmanlık	Sözel	Toplam
\bar{x}	24.501	21.632	25.530	15.415	87.069
ss	6.863	4.796	5.336	3.690	16.448
$Sh_{\bar{x}}$.355	.248	.276	.191	.851
Min.	10	10	11	5	48
Max.	41	47	39	24	129

(n=373)

Öğrencilerin saldırganlık eğilimi puanları incelendiğinde; fiziksel saldırganlık alt boyutu puanları [\bar{x} =24.501; ss=6.863; $Sh_{\bar{x}}$ =.248], öfke alt boyutu puanları [\bar{x} =21.632; ss=4.796; $Sh_{\bar{x}}$ =.248], düşmanlık alt boyutu puanları [\bar{x} =25.530; ss=5.336; $Sh_{\bar{x}}$ =.278] ve sözel saldırganlık alt boyutu puanları [\bar{x} =15.415; ss=3.690; $Sh_{\bar{x}}$ =.191] olarak hesaplanmıştır. Saldırganlık eğilimi toplam puan ortalamalarının ise [\bar{x} =87.069; ss=16.448; $Sh_{\bar{x}}$ =.851] olduğu görülmektedir. Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin “orta” düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4. Saldırganlık eğiliminin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu

	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Fiziksel	Kız	213	23.300	6.517	371	-3.976	.000
	Erkek	160	26.100	7.005			
Öfke	Kız	213	21.455	4.773	371	-.823	.411
	Erkek	160	21.868	4.831	371		
Düşmanlık	Kız	213	22.582	4.519	371	-.649	.517
	Erkek	160	22.893	4.681	371		
Sözel	Kız	213	15.084	3.674	371	-2.007	.055
	Erkek	160	15.856	3.676	371		
Toplam	Kız	213	85.323	15.426	371	-2.380	.018
	Erkek	160	89.393	17.498			

$p<.05$ (n=373)

Tablo 4.'te öğrencilerin *fiziksel* ($\bar{x}_{kız}$ =23.300; \bar{x}_{erkek} =26.100), *öfke* ($\bar{x}_{kız}$ =21.455; \bar{x}_{erkek} =21.868), *düşmanlık* ($\bar{x}_{kız}$ =22.582; \bar{x}_{erkek} =22.893) ve *sözel* ($\bar{x}_{kız}$ =15.084; \bar{x}_{erkek} =15.856) saldırganlık alt boyutlarında aldıkları puanlar görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında kız ve erkek öğrenciler arasında yalnızca “fiziksel saldırganlık” boyutunda erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık [$t_{(371)}=-3.976$; $p<.05$] olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin toplam saldırganlık puanlarına göre ($\bar{x}_{kız}$ =85.323; \bar{x}_{erkek} =89.393) kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları yine erkek öğrenciler lehine (\bar{x} =89.393) farklılaşmaktadır [$t_{(371)}=-2.380$; $p<.05$]. Dolayısıyla cinsiyet faktörünün saldırganlık eğilimi açısından önemli bir değişken olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5. Saldırganlık eğiliminin yaş değişkenine göre farklılaşma durumu

	Varyansın Kaynağı	KO	sd	KT	F	p
Fiziksel	Gruplar arası	317.738	4	79.434	1.699	.150

	Gruplar içi	17205.511	368	46.754		
	Toplam	17523.249	372			
Öfke	Gruplar arası	144.148	4	36.037	1.576	.180
	Gruplar içi	8414.533	368	22.866		
	Toplam	8558.681	372			
Düşmanlık	Gruplar arası	121.833	4	30.458	1.455	.215
	Gruplar içi	7702.044	368	20.929		
	Toplam	7823.877	372			
Sözel	Gruplar arası	107.238	4	26.810	1.989	.096
	Gruplar içi	4959.351	368	13.476		
	Toplam	5066.590	372			
Toplam	Gruplar arası	1802.544	4	450.636	1.678	.154
	Gruplar içi	98847.644	368	268.608		
	Toplam	100650.188	372			

p>.05

Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile “yaş” değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Ölçeğin tüm alt boyutlarında ve toplam saldırganlık eğilimi puanları arasında yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir [$F_{(4-372)}=1.678$; $p>.05$].

Tablo 6. Saldırganlık eğiliminin sınıf düzeyine göre farklılaşma durumu

	Varyansın Kaynağı	KO	sd	KT	F	p
Fiziksel	Gruplar arası	257.372	3	85.791	1.833	.141
	Gruplar içi	17265.878	369	46.791		
	Toplam	17523.249	372			
Öfke	Gruplar arası	140.964	3	46.988	2.060	.105
	Gruplar içi	8417.717	369	22.812		
	Toplam	8558.681	372			
Düşmanlık	Gruplar arası	98.411	3	32.804	1.567	.197
	Gruplar içi	7725.466	369	20.936		
	Toplam	7823.877	372			
Sözel	Gruplar arası	70.357	3	23.452	1.732	.160
	Gruplar içi	4996.233	369	13.540		
	Toplam	5066.590	372			
Toplam	Gruplar arası	1246.322	3	415.441	1.542	.203
	Gruplar içi	99403.865	369	269.387		
	Toplam	100650.188	372			

p>.05

Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin “sınıf düzeyi” değişkeni açısından farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Ölçeğin tüm alt boyutlarında ve toplam saldırganlık eğilimi puanları arasında sınıf düzeyi açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir [$F_{(3-372)}= 1.542$; $p>.05$].

Tablo 7. Saldırganlık eğiliminin anne-babanın evlilik durumuna göre farklılaşma durumu

	Anne-baba evlilik	n	$\bar{x}_{(sıra)}$	sd	K-W	p
Fiziksel	Devam ediyor	339	186.46	2	.617	.735
	Boşandılar	26	199.77			
	Ayrı yaşıyorlar	8	168.25			
Öfke	Devam ediyor	339	188	2	.765	.682
	Boşandılar	26	183.83			
	Ayrı yaşıyorlar	8	154.88			
Düşmanlık	Devam ediyor	339	186.51	2	.810	.667
	Boşandılar	26	200.65			
	Ayrı yaşıyorlar	8	163.44			
Sözel	Devam ediyor	339	187.31	2	.151	.927
	Boşandılar	26	180.37			
	Ayrı yaşıyorlar	8	195.44			
Toplam	Devam Ediyor	339	186.93	2	.284	.868
	Boşandılar	26	193.12			
	Ayrı yaşıyorlar	8	169.94			
	Toplam	373				

p>.05

Öğrencilerin saldırganlık eğiliminin anne-babanın evlilik durumuna göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla "*Kruskal Wallis-H testi*" yapılmıştır. Gerek toplam saldırganlık eğilimi puanları sıra ortalaması gerekse ölçeğin alt boyutlarında hesaplanan sıra ortalamalarına göre gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir [$K-W_{(2)}=.284$; $p>.05$]. Dolayısıyla öğrencilerin saldırganlık eğilimleri anne babalarının birliktelik durumlarına göre değişmemektedir.

Tablo 8. Saldırganlık eğiliminin annenin çalışma özelliğine göre farklılaşma durumu

	Anne çalışıyor	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Fiziksel	Evet	165	24.648	7.087	371	.368	.713
	Hayır	208	24.384	6.695			
Öfke	Evet	165	21.963	4.602	371	1.187	.236
	Hayır	208	21.370	4.940			
Düşmanlık	Evet	165	23.284	3.896	371	2.145	.033
	Hayır	208	22.264	5.030			
Sözel	Evet	165	15.933	3.741	371	2.429	.016
	Hayır	208	15.004	3.605			
Toplam	Evet	165	88.866	16.411	371	1.886	.060
	Hayır	208	85.644	16.377			

p>.05

Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin annenin çalışma özelliğine göre farklılaşma durumu Tablo 8.'de görülmektedir ($\bar{x}_{evet}=88.866$; $\bar{x}_{hayir}=85.644$). Yapılan "*t testi*" sonucuna göre saldırganlık eğilimleri annenin çalışma durumuna göre farklılaşmamıştır [$t_{(371)}=-1.886$; $p>.05$]. Ancak ölçeğin alt boyutlarında yapılan karşılaştırmalarda *düşmanlık* [$t_{(371)}=2.145$; $p<.05$] ve

sözel saldırganlık [$t_{(371)} = 2.429$; $p < .05$] boyutlarında çalışan anneler lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Tablo 9. Saldırganlık düzeyinin babanın çalışma özelliğine göre farklılaşma durumu

	Baba çalışıyor	n	$\bar{X}_{(sıra)}$	z	U	p
Fiziksel	Evet	361	187.65	-.640	1931.000	.522
	Hayır	12	167.42			
Öfke	Evet	361	186.46	-.528	1972.500	.598
	Hayır	12	203.13			
Düşmanlık	Evet	361	186.47	-.521	1975.000	.602
	Hayır	12	202.92			
Sözel	Evet	361	186.32	-.671	1920.500	.502
	Hayır	12	207.46			
Toplam	Evet	361	186.78	-.215	2087.000	.830
	Hayır	12	193.58			

$p > .05$

Öğrencilerin saldırganlık ölçeği ve alt boyutları puan sıra ortalamalarının babanın çalışma özelliğine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan “Mann Whitney-U testi” sonucunda grupların sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir [$U = 2087.000$; $p > .05$]. Babanın çalışma durumu öğrencilerin saldırganlık eğiliminde herhangi bir etki yaratmamaktadır.

Tablo 10. Saldırganlık düzeyinin annenin öğrenim durumuna göre farklılaşma durumu

	Anne Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}_{(sıra)}$	sd	K-W	p
Fiziksel	Okul bitirmedi	16	209	5	4.263	.512
	İlkokul	110	178.59			
	Ortaokul	66	206.40			
	Lise	111	185.73			
	Üniversite	63	176.31			
	Lisansüstü	7	202.43			
Öfke	Okul bitirmedi	16	147.72	5	8.300	.140
	İlkokul	110	173.32			
	Ortaokul	66	206.98			
	Lise	111	199.34			
	Üniversite	63	176.83			
	Lisansüstü	7	199.29			
Düşmanlık	Okul bitirmedi	16	153.22	5	6.667	.247
	İlkokul	110	175.82			
	Ortaokul	66	206.05			
	Lise	111	191.05			
	Üniversite	63	193.44			
	Lisansüstü	7	138.07			

Sözel	Okul bitirmedi	16	127.03	5	10.932	.053
	İlkokul	110	179.34			
	Ortaokul	66	206.54			
	Lise	111	200.86			
	Üniversite	63	173.29			
	Lisansüstü	7	163.86			
Toplam	Okul bitirmedi	16	163.59	5	4.698	.454
	İlkokul	110	176.86			
	Ortaokul	66	206.73			
	Lise	111	193.51			
	Üniversite	63	179.55			
	Lisansüstü	7	177.64			
	Toplam	373				

$p > .05$

Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ile annelerinin öğrenim durumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Grupların sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir [$K-W_{(5)}=4.698$; $p > .05$].

Tablo 1. Saldırganlık eğiliminin babanın öğrenim durumuna göre farklılaşma durumu

	Baba Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}_{(sıra)}$	sd	K-W	p
Fiziksel	Okul bitirmedi	9	132.17	5	7.427	.191
	İlkokul	78	189.42			
	Ortaokul	56	184.89			
	Lise	129	202.16			
	Üniversite	86	168.76			
	Lisansüstü	15	189.40			
Öfke	Okul bitirmedi	9	163.22	5	2.058	.841
	İlkokul	78	176.05			
	Ortaokul	56	189.78			
	Lise	129	194.53			
	Üniversite	86	184.75			
	Lisansüstü	15	195.93			
Düşmanlık	Okul bitirmedi	9	212.39	5	4.429	.489
	İlkokul	78	181.62			
	Ortaokul	56	210.41			
	Lise	129	180.75			
	Üniversite	86	187.25			
	Lisansüstü	15	164.70			
Sözel	Okul bitirmedi	9	158.17	5	1.079	.956
	İlkokul	78	184.88			
	Ortaokul	56	181.36			
	Lise	129	191.36			
	Üniversite	86	188.42			

	Lisansüstü	15	190.77			
	Okul bitirmede	9	146.83	5	2.842	.724
	İlkokul	78	186.73			
	Ortaokul	56	193.86			
Toplam	Lise	129	194.30			
	Üniversite	86	177.10			
	Lisansüstü	15	180.90			
	Toplam	373				

p>.05

Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ile babalarının öğrenim durumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Grupların sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir [K-W₍₅₎= 2.842; p>.05].

Tablo 12. Saldırganlık eğiliminin disiplin cezası alma değişkenine göre farklılaşma durumu

	Disiplin Cezası	n	X _(sıra)	sd	K-W	P
Fiziksel	Yok	328	178.71	2	16.195	.000
	1-2 kere	37	249.46			
	2'den fazla	8	238.06			
Öfke	Yok	328	180.35	2	10.758	.005
	1-2 kere	37	239.97			
	2'den fazla	8	214.81			
Düşmanlık	Yok	328	184.23	2	1.942	.379
	1-2 kere	37	204.34			
	2'den fazla	8	220.25			
Sözel	Yok	328	183.10	2	5.675	.059
	1-2 kere	37	226.20			
	2'den fazla	8	165.75			
Toplam	Yok	328	179.68	2	12.884	.002
	1-2 kere	37	244.77			
	2'den fazla	8	219.88			
	Toplam	373				

p<.05

Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin disiplin cezası alma durumları açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Fiziksel saldırganlık (n=37; \bar{x} =249.46) ve öfke alt boyutlarında "1-2 kere disiplin cezası alanlar" lehine (n=37; \bar{x} =239.97) anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Ölçek genelinde de gruplar arasındaki sıra ortalamasının "1-2 kere ceza alanlar" lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür [K-W₍₂₎=12.884; p<.05].

Sonuç ve Tartışma

Araştırmamız sonuçlarına göre lise öğrencilerinin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanların "orta" düzeyde olduğu saptanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarına yönelik yapılan hesaplamalarda

da ölçeğin tüm boyutlarındaki saldırganlık puanları yine “orta” düzeydedir. Literatürde lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerini belirlemeye yönelik yapılan bazı araştırmalar araştırmamız sonuçlarıyla örtüşmektedir. Özgür, Yörükoğlu ve Baysan-Arabacı (2011) araştırmalarında lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin orta düzeyde olduğunu; yine Yalçın (2015) spor liselerinde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık puanlarının orta düzeyde, şiddet eğilimi puanlarının ise düşük düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan İnan (2017) akran baskısı ve lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında öğrencilerin saldırganlık düzeyinin “çok yüksek” olduğunu belirlemiştir. Avcı (2010) lise öğrencilerinin saldırganlık, ahlaki tutum ve şiddet eğilimi ilişkisini ahlaki değerleri benimseyen ve kendisiyle daha barışık olan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin daha düşük olduğunu belirlemiştir. Solak (2011) araştırmasında ergenlerin fiziksel saldırganlık puanlarının yüksek olduğunu belirtmektedir.

Araştırmamızda erkek öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarına yönelik yapılan karşılaştırmalarda ise “fiziksel saldırganlık” boyutunda yine erkek öğrenciler lehine farklılık saptanmıştır. Alan yazındaki araştırma sonuçlarının pek çoğu araştırmamız sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (İnan, 2017; Aksu, 2013; Kılınç, 2012; Pekince, 2012; Solak, 2011; Ümit, 2010). Söz konusu araştırmaların tamamında erkek öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Literatürdeki araştırma sonuçlarına bakıldığında saldırganlığın daha çok erkek cinsine atfedilen bir özellik olduğunu söylemek mümkündür. Erkeklerde bulunan testosteron hormonunun rekabetçi ve suç davranışlarıyla ilişkili olduğu bilinmektedir (Goetz, 2010). Etolojik kuram açısından bakıldığında erkeklerin evrimsel süreci içinde besin kaynaklarına ulaşma, çiftleşme veya hiyerarşik düzen kurma gibi nedenlerle rekabetçi bir ortamda yetişmesinin saldırganlık eğilimlerini de olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde ailelerin çocuk yetiştirirken gösterdikleri tutumlarının da bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim özellikle ataerkil ve gelenekçi ailelerde yetişen erkek çocukların saldırganlıkla ilgili davranışlarının onaylandığı, kız çocukların ise saldırgan ya da şiddet içeren davranışlarının bastırıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla toplumun herhangi bir davranışı yorumlarken özellikle cinsiyet faktörünü dikkate alarak onayladığı; bilhassa erkek çocukların saldırgan davranışlarının kız çocuklarına göre daha fazla onaylandığı ya da kabul edilebilir olduğu düşünülmektedir.

Araştırmamızın yaş ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre yapılan karşılaştırmalarda, öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ile yaş ve sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatürdeki benzer araştırma bulguları sonuçlarımızla örtüşmektedir. Wilson ve Drozdov araştırmalarında ergenlik dönemindeki öğrencilerde gerek yaş gerekse sınıf seviyesinin artmasıyla saldırganlık eğilimlerinde herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmektedir (aktaran: Saydanoğlu, 2011). Konuya ilişkin bazı araştırma bulguları ise oldukça farklıdır. Şahin (2011) çalışmasında lise öğrencilerindeki saldırganlık puanlarının tüm sınıf düzeylerinde değiştiğini, 12. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin alt sınıflara göre daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Özada (2018) lise öğrencilerinin aile, arkadaşlık ilişkileri ve demografik özellikleri ile okul yaşamının akran zorbalığına etkisini incelediği araştırmasında benzer bir sonuca ulaşmış ve 15 yaş ve bunun altındaki yaş grubunda olan öğrencilerin akran zorbalığına daha fazla maruz kaldıklarını daha büyük yaş grubundaki öğrencilere göre yüksek bulmuştur. Barry ve Gaines, 2008; Amedahe ve Owusu-Banahene, 2007 çalışmalarında yaşla birlikte saldırganlık

eğiliminin arttığını, üst sınıflardaki öğrencilerin daha yüksek oranda saldırgan davranışlar gösterdiklerini saptamışlardır.

Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri anne babalarının evlilik durumlarına göre farklılaşmamıştır. Aksu (2013) lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında saldırganlık düzeyinin anne babanın evlilik durumları açısından farklılaşmadığına işaret etmektedir. Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett ve Suchindran (2013) araştırmalarında aile içinde yaşanan bazı anlaşmazlıkların, aile bağlarının zayıf olmasının ve bazı ailelerin çocuklar üzerindeki etkisinin ve kontrolünün zayıf olması gibi etkenlerin ergenlik dönemindeki bireylerde özellikle fiziksel saldırganlık açısından etkili olduğunu belirtmektedirler. Erşan (2009) da çalışmasında özellikle anne babası boşanmış olan gençlerin saldırganlık düzeyinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Literatürde pek çok farklı sonuca ulaşıldığı görülmüştür. Dolayısıyla toplumumuzda uzun yıllardır kabul gören ve genellikle anne babası ayrı yaşayan ya da boşanmış aile çocuklarına atfedilen “parçalanmış aile” çocuklarının daha sorunlu ya da saldırgan olduğu/olabileceği kanısının bilimsel bir dayanağının olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin ebeveynlerin öğrenim düzeyi değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürdeki benzer çalışma sonuçları (İnan, 2017; Solak, 2011; Kılınc, 2012; Ümit, 2010; Cengiz, 2010; Filiz, 2009) annenin öğrenim düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında bir ilişki olmadığını belirtmektedir. Bu sonuçların aksine Kıran (2011) ebeveynlerde öğrenim düzeyi yükseldikçe saldırganlığın azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak literatür bulguları anne ve babanın öğrenim düzeyine ilişkin oldukça farklı sonuçlar göstermekte ve belirgin bir eğilime işaret etmemektedir. Öğrencilerin saldırganlık eğilimi ile annenin çalışma durumu arasında ölçeğin düşmanlık ve sözel saldırganlık boyutlarında çalışmayan anneler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşmuştur. Babanın çalışma durumuna göre yapılan analizlerde de istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Ebeveynlerin çalışma durumlarının öğrencilerin saldırganlık davranışı üzerinde önemli bir fark yaratmadığını söylemek mümkündür.

Öğrencilerin aldıkları disiplin cezası ile saldırganlık eğilimi puanları arasındaki fark, ölçek genelinde 1-2 kere disiplin cezası alanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla özellikle birden fazla disiplin cezası almış olmak öğrencilerde saldırganlık eğilimini artırmaktadır. Bir başka açıdan düşünüldüğünde ise 1-2 kez disiplin cezası almış olan öğrencilerin saldırganlık eğilimleri daha yüksektir. Eren (2018) araştırmasında disiplin cezası almış olan öğrencilerin disiplin cezası almayan öğrencilere göre saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Taş (2015) çalışmasında anneleri üniversite mezunu olan öğrencilerin disiplin suçu işleme oranının daha düşük olduğunu belirlemiştir.

Araştırmamızın sonuçlarından hareketle eğitim kurumlarının tüm paydaşlarına ergenlerde görülen saldırganlık davranışları ve önemi konusunda bilgilendirme çalışmalarının yapılması yararlı olacaktır. Ergenliğe ait özelliklerin en yoğun yaşandığı lise çağlarındaki gençlerin biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklerini öne çıkaran çalışmaların yapılması saldırgan davranışların azalmasında etkili olabilir. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin elde edilen sonuçlarda, saldırganlık düzeyinin öğrencilerin sınıf düzeyi ve yaşlarına göre farklılaşmadığı görülmüştür. Buradan anlaşılan, saldırgan davranışların aslında daha erken yaşlarda edinildiği yönündedir. Bu bağlamda saldırganlık davranışlarının ne zaman kazanıldığı ve nasıl devam ettiğinin anlaşılmasına yönelik, özellikle ilkökul dönemlerinden itibaren boylamsal araştırmaların yapılması yararlı olacaktır. Okullardaki saldırganlık, akran zorbalığı ve şiddet vakalarının azaltılmasına yönelik psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri uzmanlarıyla diğer okul personeli iş birliği içinde çalışmalar yürütülebilir. Bu çalışmada kullanılan ölçeğin özelliği

gereği sadece öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir ve yeterince tarafsız bir değerlendirme olmayabilir. Öğrencilerin aileleri, arkadaşları ve öğretmenlerinin de dahil edildiği çalışmalar ile karşılaştırma yapılabilir. Araştırmamız belirli bir bölgede bulunan farklı lise türlerindeki öğrencileri kapsamaktadır. Farklı sosyo-demografik bölgelerdeki öğrencilerle de benzer çalışmaların yapılması faydalı olabilir. Okullarda sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi ve psikolojik danışma ve rehberlik servisleriyle iş birliği içinde çalışmalarını için gerekli olan mevzuat çalışmalarının yapılması uygun olabilir. Öğrencilerin saldırganlık ve şiddet eğilimleriyle okul iklimi ve örgüt kültürü arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmaların yapılması da yararlı olabilir.

Referanslar

- Akıl, M.A. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Mizah Eğiliminin Saldırganlık Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Aksu, M. (2013). *Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (Gaziantep Örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Amedahe, F.K. & Owusu-Banahene, N.O. (2007). Sex differences in the forms of aggression among adolescent students in Ghana. (78), 1.
- Aronson, E., Wilson, T.D. ve Akert, R.M. (2012). *Social psychology. (Third Edition)*, New York: Longman.
- Avcı, A. (2010). *Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi] Marmara Üniversitesi.
- Barry, L. M., & Gaines, T. (2008). Attention deficit hyperactivity disorder: Intervention as crime prevention. *The Journal of Behavior Analysis of offender and victim treatment and prevention*, 1(2), 154–170. <https://doi.org/10.1037/h0100441>
- Berk, E. L. (2013). *Çocuk gelişimi (Çev: Prof. Dr. Ali Dönmez)*. İmge.
- Brewer, M.B. ve Crano, W.D. (1994). *Social psychology*. West Publishing Company.
- Bobadilla, L., Wampler, M. ve Taylor, J. (2016). Proactive and reactive aggression are associated with different physiological and personality profiles. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 31(5) 458-487.
- Bowen, N.K. (2005). Histories of developmental task attainment in aggressive children and their relationship to behavior in middle childhood. *Journal of Emotional Behavioral Disorders*, 13(2), 113-124.
- Buss, A.H. (1961). *The Psychology Of Aggression*. New York. Wiley. <http://www.garfield.library.upenn.edu/classics1982/A1982MV90100001.pdf>.
- Bushman, B.J. ve Bartholow, B.D. (2010). *Aggression. In R.F. Baumeister and E.J. Finkel (Ed.), Advanced social psychology, (303-340)*, New York: Oxford University Press.
- Büyüköztürk, Ş. Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik (21. baskı)*. Pegem.
- Can, S. (2002). "Aggression Questionnaire" adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. (Tıpta uzmanlık). GATA Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Psikiyatri Anabilim Dalı.

- Cengiz, S. (2010). *Ergenlerde Saldırganlık ve Problem Çözme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi.
- Ekiner, D. (2012). *Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Eren, M. (2018). *Disiplin Cezası Alan ve Almayan Lise Öğrencilerinin Saldırganlık, Empati Becerisi ve Anne-Baba Tutumları Açısından Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Üniversitesi.
- Eroğlu, E.S. (2009). *Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma* [Yayımlanmamış doktora tezi] Selçuk Üniversitesi.
- Erşan, E.E. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyodemografik açıdan değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31, 231-238.
- Filiz, A. (2009). *Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Kartal İlçesi Örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yeditepe Üniversitesi.
- Freud, S. (2012). *Grup psikolojisi ve ego analizi (çeviren: Büşra Yücel)*. Alter.
- Fromm, E. (2016). *Freud düşüncesinin büyüklüğü ve sınırları, Çev., A. Arıtan, (3. Basım)*. Arıtan.
- García-Sancho, E., Salguero, J.M. ve Fernández-Berrocal, P. (2016). Angry rumination as a mediator of the relationship between ability emotional intelligence and various types of aggression, *Personality and Individual Differences*, 89, 143-147.
- Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P.G. (2013). *Psikoloji ve yaşam (çeviren: Gamze Sart)*. Nobel Yayınevi.
- Goetz, P. J. (2010). The Development of Verbal Justifications in the Conversations of Preschool Children and Adults. *First Language*, 30, 403-420.
- Hale, W.W., Valk, I.V.D, Engels, R. ve Meeus, W. (2005). Does perceived parental rejection make adolescents sad and mad? The association of perceived parental rejection with adolescents depression and aggression, *Journal of Adolescents Health*, 36(6), 466-474.
- Hogg, M.A. ve Vaughan, G.M. (2007). *Sosyal psikoloji, (çev: Yıldız, İ. ve Gelmez, A.)*. Ütopya.
- İnan, N. (2017). *Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Akran Baskısı ile İlişkisinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Cumhuriyet Üniversitesi.
- Karakulak, F. (2018). *Çocukluk Döneminde Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Ergenlerde Saldırganlık Eğilimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel.
- Karriker-Jaffe, K. J., Foshee, V. A., Ennett, S. T., & Suchindran, C. (2013). Associations of neighborhood and family factors with trajectories of physical and social aggression during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(6), 861–877.
- Kılınç, E. (2012). *Genel Lise 9. Sınıf Öğrencilerinin, Bazı Değişkenlere ve Sürekli Kaygı Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gaziantep Üniversitesi.

- Kılınç, İ. (2022). *Lise Öğrencilerinde Şiddet Eğilimi Ölçeği ve Saldırganlık Ölçeği Kullanılarak Yapılan Şiddet ve Saldırganlık Çalışmalarının Derlemesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Çağ Üniversitesi.
- Kurtoğlu, E. (2009). *Lise Öğrencilerinde Gözlenen Saldırganlık Düzeylerinin Otomatik Düşünceler, Cinsiyet ve Sınıf Düzeyi Açısından İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- Lorenz, K. (2002). *On Aggression*, New York: Harcourt, Brace & World. (391).
- Mustonen, A. ve Pulkkinen, L. (1993). Aggression in television programs in Finland. *Aggressive Behavior* (19), 175-183.
- Nair, B. (2014). *Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Cumhuriyet Üniversitesi.
- Özada, A. (2018). *Gençlerin Demografik Özellikleri, Aile ve Arkadaşlık İlişkileri ile Okul Yaşamının Akran Zorbalığına Etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi] Ankara Üniversitesi.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G. ve Baysan-Arabacı, L. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 53-60.
- Pekince, H (2012). *Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri ile Sosyal Aktivitelere Katılımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İnönü Üniversitesi.
- Ramirez, J.M. (2010). The usefulness of distinguishing types of aggression by function. http://eprints.ucm.es/13720/1/378_JMR_ISSJ_1762_Usefulness_of_A.pdf.
- Saydanoğlu, T. (2011). Sağlık Meslek Lisesi Öğrencilerinde Saldırganlık ve Öfke Düzeylerinin Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Belirtileri ve Benlik Saygısı ile Olan İlişkinin Araştırılması, Uzmanlık Tezi, Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, öğrenme ve öğretim, kuramdan uygulamaya (24. basım)*. Yargı.
- Solak, N. (2011). *Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çorum İli Örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi.
- Spieker, S., Campbell, S., Vandergrift, N., Pierce, K., Cauffman, E., Roisman, G. I. (2011). Relational aggression in middle childhood. *Predictors and Adolescent Outcomes*, 631. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00631.x>.
- Taş, G. (2015). *Meslek Lisesi Öğrencilerinin Disiplin Algılarının İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yeditepe Üniversitesi.
- Taylor, A.J.M. ve Jose, M. (2014). Physical aggression and facial expression identification. *Europe's Journal of Psychology*, 10(4), 650-659.
- Taylor, S.E., Peplau, L.A. ve Sears, D.O. (2012). *Sosyal psikoloji (çev: A. Dönmez)*, 3. Baskı. İmge.
- Ümit, N. (2010). *Ergenlerin Duygusal Zekâları ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi.
- Venter, M. ve M., Poggenpoel. (2006). The phenomenon of aggressive behavior of learners in the school situation. *Phenomenon of Aggressive Behaviour*, 126(2), 312-315.

Yalçın, F. (2015). *Çeşitli Parametrelerde Orta Öğretim Öğrencilerinin Saldırganlık ve Şiddet Eğilim Düzeylerinin Belirlenmesi (Aydın İli İncirliova İlçesi Örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi.